

بررسی اثربخشی قوانین و مقررات مرتع‌داری در ایران

مهدی زهدی^۱، حسین ارزانی^{۲*}، سید اکبر جوادی^۳، عادل جلیلی^۴ و غلامحسین خورشیدی^۵

۱- دانشجوی دکتری علوم مرتع، گروه مرتع‌داری، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- نویسنده مسئول، استاد، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، ایران، پست الکترونیک: harzani@ut.ac.ir

۳- دانشیار، گروه مرتع‌داری، واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۴- استاد پژوهش، مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور، سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، تهران، ایران

۵- دانشیار، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۱۴

تاریخ دریافت: ۹۶/۶/۷

چکیده

قوانین و مقررات وضع شده در چند دهه اخیر، تأثیر فراوانی بر مراتع و نحوه بهره‌برداری از آن داشته و از سوی دیگر این قوانین پایه و اساس سیاست‌های حاکم بر نوع مدیریت و تشکیلات دولتی مربوطه بوده است. هدف از این تحقیق، بررسی میزان اثربخشی قوانین و مقررات وضع شده در رابطه با مرتع و مرتع‌داری می‌باشد که برای این منظور از طریق دیدگاه‌سنجی متخصصان و کارشناسان مرتع اقدام شده است. در این ارتباط، جامعه متخصصان مرتع‌داری و یا کارشناسان منابع طبیعی که به‌نوعی از لحاظ تجربی و حرفه‌ای با موضوع مرتع و مرتع‌داری مرتبط هستند، شناسایی و از طریق پرسشنامه نظرات آنان جمع‌آوری گردید. مخاطبان در سه گروه اصلی کارشناسان و شاغلان در بخش اجرا، تحقیقات و دانشگاهیان تقسیم‌بندی شدند. در مجموع ۲۶۸ پرسشنامه تکمیل و پاسخ‌های ارائه شده با روش‌های آماری متداول تجزیه و تحلیل گردید. نتایج نشان داد، در مجموع قوانین و مقررات موجود نتوانسته مانع تخریب مراتع، حفاظت و ارتقاء وضعیت آن شود و این قوانین تا حد زیادی موجب برهم خوردن نظام‌های مدیریت مراتع در گذشته شده و سیستم مدیریتی مناسبی نیز جایگزین آن نشده است. بعلاوه اینکه بخش زیادی از پاسخگویان معتقد بودند که قوانین و مقررات فوق نیاز به بازنگری و به‌روزرسانی دارند.

واژه‌های کلیدی: اثربخشی، قوانین، مقررات، مرتع‌داری، ایران، دیدگاه‌سنجی.

مقدمه

دغدغه حفظ مراتع نیز بر آن افزوده شد. در سال ۱۳۳۸ ه. ش. دیدگاه قانون‌گذار نسبت به منابع طبیعی وسعت بیشتری پیدا کرد و مراتع نیز در کنار جنگل‌ها مورد حمایت قرار گرفت. تصویب‌نامه ملی شدن جنگل‌ها (مصوب ۱۳۴۱) اعلام کرد که جنگل‌ها و مراتع جزء اموال عمومی بوده و متعلق به دولت است. Motamedi و همکاران (۲۰۰۷) در ارتباط با قوانین مرتبط با مراتع بیان می‌کنند «اولین قانونی که از مرتع در آن به صورت مستقل ذکر نام شده، قانون

موضوع مرتع و مرتع‌داری از اواخر دهه ۱۳۳۰ (ه. ش.) در قوانین جاری کشور، بطور جدی و مشخص مطرح و در پی آن تشکیلات مشخصی در بدنه دولت برای مدیریت مراتع شکل گرفت. این قوانین تأثیر مهم و عمیقی بر مراتع و نظام مرتع‌داری ایران داشته است. Araghi و همکاران (۱۹۹۸) بیان می‌دارند که پس از نهضت مشروطیت، حفاظت و مراقبت از جنگل‌ها مورد توجه قانون‌گذاران قرار گرفت و بعد

تصویب و به نوعی به عنوان قوانین مادر در حفاظت، مدیریت بهره‌برداری از منابع طبیعی می‌باشند، بحث مهمی است که شاید تاکنون کمتر مورد توجه قرار گرفته باشد. نکته قابل توجه آن است که قانون هر قدر که خوب و درست تنظیم شده باشد، با اجرای غلط و نادرست توسط مجریان، می‌تواند نتایج نامطلوبی داشته باشد. در مقاله‌ای که دفتر فنی مرتع در سال ۱۳۶۴ منتشر کرد، اجرای غلط قانون ملی کردن جنگل‌ها و مراتع را به عنوان یکی از اصلی‌ترین عوامل تخریب مراتع دانسته است. در این مقاله بیان شده «مدیریت مراتع قبل از تصویب قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع بهتر بوده و خوانین و فتودال‌ها توجه زیادی برای حفظ مراتع از خود نشان می‌دادند. همچنین در اجرای موادی از قانون، یکی از عواملی که می‌توانست قطعه زمینی را از شمول قانون ملی شدن، مستثنی نموده و مالکیت آنرا برای مالک قبلی ابقاء نماید، وجود آثار شخم و زراعت در آن زمین بود و در نتیجه شخم بی‌رویه در سطح مراتع به منظور تصاحب آن رواج یافت و به سرعت سطوح وسیعی حتی تا شیب‌های بسیار تند را دستخوش تخریب نمود» (1985, Range Technical Office of Iran). در همین ارتباط Moeenedin Ashraghi (۱۹۹۳) معتقدند «مدیریت مراتع در ایران به سه دوره (الف) مدیریت مراتع تا سال ۱۳۴۱، (ب) مدیریت مراتع از سال ۱۳۴۱ تا سال ۱۳۵۷ و (ج) مدیریت مراتع بعد از سال ۱۳۵۸ تقسیم می‌شود». این تقسیم‌بندی در واقع بر مبنای مصوبه ملی شدن جنگل‌ها در سال ۱۳۴۱ و تصویب برخی قوانین از سال ۱۳۵۷ به بعد انجام شده است. Moeenedin (۱۹۹۴) بیان می‌نماید از سال ۱۳۴۱ تحول مدیریت در مرتع چه از دیدگاه مثبت و چه از دیدگاه منفی شکل می‌گیرد. مراتع ملی می‌شود، مالکیت حذف و به استثناء مراتع حریم، بقیه مراتع در اختیار دولت قرار می‌گیرد. این اقدام به یکباره انجام شده و پیش‌بینی درستی در مورد امکانات، کارکنان و یا ایجاد زمینه‌های فرهنگی لازم برای آن انجام نمی‌شود. Abdollahpour (۲۰۰۱) بیان می‌کند: قبل از ملی شدن مراتع، نظام‌های بهره‌برداری خرده مالکی، نظام عشایری، نظام مالک یا غایب یا اجاره‌داری (مالکیت اربابی و خالصجات)

مالیات و املاک ارباب و دواب مصوب دیماه ۱۳۰۴ شمسی است. در سال ۱۳۴۶ پس از تصویب قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع و بنا بر مفاد تبصره یک ماده ۳ این قانون، " استفاده از مراتعی که برای آنها طرح مرتع‌داری تهیه و تصویب نشده است برای تعلیف دام مستلزم اخذ پروانه چرا از وزارت منابع طبیعی و رعایت ضوابط و شرایطی است که بوسیله وزارت مزبور آگهی خواهد شد" به نوعی تکلیف مدیریت مراتع روشن می‌شود. Shamekhi (۲۰۰۹) بیان می‌کند «قانون‌گذاری در هر کشور و در هر زمینه، متکی به جهان‌بینی و نگرش‌های کلی حاکم بر آن و واقعیت‌های تاریخی، اجتماعی، وضعیت کل نظام مدیریتی، وضعیت طبیعی و نحوه زندگی و استفاده مردم از منابع طبیعی است. در ایران فقه و حقوق اسلامی به شکل عام، اصلی‌ترین مبنای قانون‌گذاری بوده و انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ نیز مرحله جدیدی را بوجود آورد که در آن بر تأثیرپذیری قوانین جاری از فقه اسلامی تأکید شده است». در مورد تصویب قانون مربوط به مدیریت مراتع در چین، Nelson (۲۰۰۶) بیان می‌کند که قانون مراتع در چین مصوب سال ۱۹۸۵ (میلادی) است که در سال ۲۰۰۲ اصلاح و بازنگری شده است. این قانون به دولت قدرت و اختیار مدیریت و نظارت بر مراتع را می‌دهد. در رابطه با قوانین مربوطه در کشور ترکیه، Koc و همکاران (۲۰۱۴) بیان می‌کنند «در دهه ۱۹۵۰ به دلیل توسعه مزارع مکانیزه، میلیون‌ها هکتار از مراتع به اراضی کشاورزی تبدیل شد و همزمان تعداد دام در این دهه افزایش و فشار چرا بر مراتع در سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ دو برابر ظرفیت چرا می‌شود، به شکلی که در دهه ۱۹۸۰ چرا بیش از حد و تخریب مراتع که به دو تا سه برابر حد مجاز می‌رسید، به یک نگرانی جدی تبدیل شد و در اثر این فشار، بیش از ۹۰ درصد سطح مراتع در معرض خطر فرسایش قرار گرفت. در نهایت پارلمان ترکیه در سال ۱۹۹۸ قانون مراتع را که به دولت مرکزی قدرت کنترل فصل چرا، ظرفیت چرا، توسعه مراتع و دیگر اقدامات را می‌داد، تصویب کرد».

موضوع اثربخشی قوانینی که در سال‌های ۱۳۴۱ و ۱۳۴۶

و صدور پروانه چرا به‌شمار می‌رود و بر همین اساس طبق آگهی "شماره ۱۰۶۰۶/۶/ج/۹۸۲۱-مورخ ۱۳۴۸/۶/۹" اولین ضوابط و شرایط چرای دام در مراتع قطعی شده و ابلاغ می‌شود. پس از انقلاب اسلامی با توجه به فضای عمومی که بر جامعه حاکم بود، در سال ۱۳۶۲ ضوابط و شرایط بهره‌برداری به‌منظور چرای دام تصویب و جایگزین ضوابط قبلی شد. در واقع ممیزی‌های دهه ۱۳۶۰ مراتع که شرایط خاص خود را داشت، نقش بسیار مهمی در برهم خوردن تعادل دام و مرتع در کشور داشته است (Moeenedin, 1997). Feller (۱۹۹۸) بیان می‌دارد که چرای دام به‌عنوان یک عامل اصلی در تخریب زیستگاه‌های ساحلی در غرب ایالات متحده آمریکا شناخته شده است. از سال ۱۹۹۳ پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه قوانین، مقررات، استانداردها و دستورالعمل‌ها برای چرای دام در اراضی مرتعی دولتی در غرب ایالات متحده آمریکا انجام شده است. در سال ۱۹۹۵ پس از یک تلاش دو ساله، اصلاحاتی در ارتباط با قوانین مرتبط با چرای دام و صدور پروانه چرا به تصویب رسید. Arzani و Amiri (۲۰۰۹) در رابطه با برخی مسائل مرتع‌داری در ایالات متحده آمریکا، بیان می‌کنند که یک روش معمول در تنظیم چرای دام در اراضی دولتی (عمومی)، صدور پروانه چراست. ظ Abolhassani و همکاران (۲۰۱۳) بیان می‌دارند پس از آنکه قوانین اصلاحات ارضی و ملی شدن منابع طبیعی در سال ۱۹۶۲ در ایران اجرا شد، گزارش‌های بسیاری مبنی بر بدتر شدن روند تخریب مراتع ایران منتشر گردید. برای کاهش این روند، جهت انتقال حق استفاده از منابع مرتعی در میان گروه‌های قانونی دامدار، دولت ضوابطی را ایجاد کرد. با این حال، ضوابط فوق با موفقیت اجرا نشد و با افزایش ناگهانی تعداد دام همراه بود. بعلاوه اینکه مشخص شد که تجربه‌های منفی مردم حاصل از اصلاحات ارضی و قانون ملی شدن، موجب شده تا صاحبان عرف نسبت به سیاست‌های دولت مربوط به مدیریت اراضی پیش‌داوری داشته و تشریح نامناسب اهداف طرح‌های مرتع‌داری توسط کارشناسان شاغل دولتی و عدم اطمینان به اجرای تعهدات دولت، باعث بی‌اعتمادی به برنامه‌های دولت شد. Ghorbani

در مراتع وجود داشته است. پس از ملی شدن مراتع، مدیریت خرده مالکی و مدیریت ایلی از بین رفت. همچنین صدور پروانه چرا به صورت مشاع، زمینه‌های سرمایه‌گذاری و حفاظت را از بین برده و بعکس زمینه‌های لازم برای سبقت در تخریب را به راه‌های مختلف (چرای زودرس، چرای مفراط، تبدیل مراتع به مزارع و ...) فراهم نمود. پس از ملی شدن مراتع، تعداد دامدار و در نتیجه تعداد دام در عرصه مراتع زیاد شد. دامدارهای متفرقه هجوم آورده و دامداران محلی که مراتع خود را از دست رفته تلقی کرده‌اند، برای آنکه احراز مالکیت نمایند، مراتع را شخم زدند. Ansari و همکاران (۲۰۰۷) تحقیقی را در یازده استان از طریق تکمیل پرسشنامه و اخذ نظر کارشناسان اجرایی در مورد بررسی عوامل فنی و اجتماعی-اقتصادی مؤثر در تخریب منابع طبیعی و اهمیت و اولویت آنها انجام دادند. نتایج حاصل از این تحقیق در ارتباط با عوامل قانونی و تشکیلاتی مؤثر در تخریب منابع طبیعی نشان داد که بیشترین سهم در تخریب منابع طبیعی با ۲۱/۲ درصد، مربوط به کمبود نیرو و امکانات برای کنترل عرصه‌ها بوده و مواردی همانند کم توجهی مأموران، مسؤلان و کارشناسان با ۱۶/۴ درصد، عدم وجود قوانین قاطع با ۱۶/۲ درصد و وجود امکان تفسیرهای مختلف از قانون و عدم برخورد قاطع دادگستری‌ها با متخلفان در اولویت‌های بعدی قرار می‌گیرند. Ahmadi و همکاران (۲۰۱۱) اظهار می‌دارند قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع مادر مصوبات قانونی در مرتع بوده و در آن به موضوعات مختلف از جمله چرای دام در منابع طبیعی، الزام بهره‌برداران از مرتع به دریافت پروانه چرا از سازمان جنگلبانی ظرف مدت یکسال و موضوع دام‌مآزاد بر ظرفیت اشاره شده است. تعدادی از مواد قانونی در آن وجود دارد که به دلیل عدم شفافیت، بر عوامل مؤثر بر تخریب مراتع اثر گذاشته و منجر به افزایش تخریب منابع طبیعی (مرتع) شده است.

بر اساس تبصره یک ماده ۳ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (مصوب سال ۱۳۴۶)، اخذ پروانه چرا و رعایت ضوابط و شرایط مربوطه، الزام پیدا می‌کند (Usefi et al., 2016). این تبصره اولین قدم قانونی در ممیزی مراتع

سئوالات، مؤید آن است که در تمام موارد بررسی شده در سطح خطای یک درصد و سطح اطمینان ۹۹ درصد توزیع آماری نتایج حاصل معنی‌دار بوده و نشان می‌دهد که داده‌ها برای تحلیل‌های آماری در حد بسیار خوبی قابل قبول می‌باشند.

نتایج

بر اساس فرضیه تحقیق، ۳۱ سؤال به‌عنوان متغیرهای اصلی تحقیق و ۸ سؤال مربوط به مشخصات پاسخ‌دهندگان بوده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق در ارتباط با مشخصات پاسخ‌دهندگان در جدول شماره یک و متغیرهای مربوط به قوانین و مقررات در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

- برخی از مشخصات پاسخگویان

از میان ۲۶۸ نفر کل افراد پاسخ دهنده، ۲۳۳ نفر مرد و ۳۵ نفر زن بوده‌اند که بیشترین تعداد زنان متعلق به گروه کارشناسان استانی بخش اجرا می‌باشند. همچنین بیشترین تعداد افراد شرکت کننده در این تحقیق متعلق به گروه کارشناسان بخش اجرا بوده است. از گروه کارشناسان اجرایی در بخش کارشناسان ادارات کل استانی ۲۸ استان در تحقیق شرکت کردند. میانگین سنی کارشناسان بازنشسته دفتر امور مراتع با ۶۵/۷ سال بیشترین و میانگین سنی کارشناسان منابع طبیعی استان‌ها با ۴۱/۳ سال به‌عنوان جوان‌ترین گروه می‌باشد. بیش از ۷۳ درصد پاسخ‌دهندگان سن ۲۷ تا ۵۰ سال داشته‌اند. از مجموع ۲۶۸ نفر پاسخ دهنده، سطح تحصیلات افراد عبارت از ۲ نفر فوق دیپلم، ۳۲ نفر لیسانس، ۱۷۷ نفر فوق لیسانس و ۵۷ نفر دکترای تخصصی بوده است. همچنین از نظر رتبه علمی، ۱۷۶ نفر (۶۵/۹ درصد) کارشناس، ۳۴ نفر دانشجوی دکتری، ۹ نفر هیئت علمی با رتبه مربی، ۲۵ نفر هیئت علمی و استادیار، ۱۶ نفر هیئت علمی و دانشیار و ۸ نفر هیئت علمی و استاد بودند.

و همکاران (۲۰۱۵) بیان کرده‌اند در سال ۱۹۶۳ با تصویب قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع، بهره‌برداران مرتع موظف شدند تا مجوز بهره‌برداری را از دولت اخذ نمایند. این مجوزها حدود مراتع و فصل و ظرفیت چرا را نیز تعیین کرده و می‌تواند شامل افراد و گروه‌هایی از بهره‌برداران باشد.

در این تحقیق، سعی شده اثربخشی مهمترین قوانین و مقررات مصوب که بطور مستقیم بر مدیریت مرتع و نظام مرتعداری کشور تأثیر داشته‌اند، از طریق سنجش دیدگاه نخبگان و متخصصان علم مرتعداری مورد بررسی قرار گیرد. فرضیه این تحقیق بر این مبنا استوار بوده که «قوانین و مقررات وضع شده در ارتباط با منابع طبیعی موجب حفاظت بهتر و ارتقاء وضعیت مراتع شده است».

مواد و روش‌ها

این تحقیق، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها توصیفی و از نوع تحقیقات پیمایشی می‌باشد. ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق پرسشنامه بوده که از طریق مرور منابع مطالعاتی و انجام مصاحبه با نخبگان علم مرتعداری طراحی شده است. پایایی پرسشنامه با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (ضریب فوق ۰/۷۳ بدست آمد) سنجیده شد. جامعه آماری در این تحقیق نخبگان و کارشناسان مرتعداری در سه بخش؛ مراکز و مؤسسات تحقیقاتی، دانشگاه‌ها و بخش‌های اجرایی می‌باشد که برای شناسایی و دسترسی به آنها از طریق انجمن علمی مرتعداری ایران و سایر دستگاه‌هایی که با متخصصان در ارتباط هستند، اقدام شد. با توجه به ماهیت و نوع پژوهش، در این تحقیق از روش نمونه‌گیری غیرتصادفی (Judgmental) و قضاوتی (Nonprobability Sampling) استفاده شده است. در مجموع در ۳ گروه اصلی و ۷ گروه فرعی، تعداد ۲۶۸ نفر از متخصصان به پرسشنامه پاسخ داده‌اند که نتایج آن براساس روش‌های آمار توصیفی (کای اسکوتر) و آزمون Kruskal Wallis و با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل گردید. بررسی پاسخ‌های ارائه شده در تمامی

جدول ۱- برخی از مشخصات پاسخگویان

گروه‌های پاسخگویان	تعداد کل	درصد نسبت به تعداد کل	تعداد مرد	تعداد زن	میانگین سنی (سال)	تحصیلات		
						فوق دیپلم	لیسانس	فوق لیسانس
مدیران سازمان ج.م.آ	۲۰	۷/۵	۲۰	۰	۵۰/۸	۰	۲	۱۶
کارشناسان دفتر امور مراتع	۱۲	۴/۵	۱۱	۱	۴۸/۳	۰	۲	۱۰
کارشناسان بازنشسته دفتر امور مراتع	۲۰	۷/۵	۲۰	۰	۶۵/۷	۰	۵	۱۵
کارشناسان ستاد سازمان ج.م.آ	۲۴	۹/۰	۲۳	۱	۴۸/۵	۰	۳	۱۷
کارشناسان ادارات کل استانی منابع طبیعی	۱۲۹	۴۸/۱	۱۰۴	۲۵	۴۱/۳	۲	۲۲	۱۰۱
جمع گروه اول (بخش اجرا)	۲۰۵	۷۶/۶	۱۷۸	۲۷	۴۵/۹	۲	۳۲	۱۵۹
مؤسسه تحقیقات و مراکز تحقیقاتی	۲۱	۷/۸	۲۰	۱	۵۱/۶	۰	۰	۹
دانشگاهیان	۴۲	۱۵/۷	۳۶	۶	۴۴/۷	۰	۰	۹
جمع	۲۶۸	۱۰۰	۲۳۳	۳۵	۴۶/۲	۲	۳۲	۱۷۷

تفاوت دیدگاه پاسخگویان

نتایج حاصل از تحلیل نتایج، نشان داده است که در بین هفت گروه پاسخگو، از لحاظ اختلاف در پاسخ‌های ارائه شده در رابطه با ۳۱ متغیر مورد بررسی، در ۱۷ متغیر اختلاف معنی‌دار در سطح خطای ۵ درصد وجود دارد. این در حالی است که اختلاف معنی‌دار بین سه گروه اصلی پاسخگویان (کارشناسان بخش اجرا سازمان ج.م.آ، بخش تحقیقات و دانشگاهیان) کمتر بوده و در سطح خطای ۵ درصد و اطمینان ۹۵ درصد تنها به ۱۱ متغیر محدود می‌گردد. از لحاظ جنسیت از میان ۲۶۸ نفر جامعه مورد بررسی، ۳۵ نفر زن و ۲۳۳ نفر مرد بوده‌اند که اختلاف در پاسخ‌های ارائه شده با توجه به جنسیت، تنها در دو متغیر در سطح خطای ۵ درصد معنی‌دار بوده است. میزان تحصیلات جامعه مورد تحقیق به ۴ گروه از فوق دیپلم تا دکترای تخصصی تقسیم‌بندی شده است. نتایج بررسی و تحلیل‌های آماری نشان می‌دهد که تأثیر میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان بر پاسخ‌های ارائه شده در سطح خطای ۵

درصد در مورد ۱۳ متغیر معنی‌دار بوده است. از لحاظ رتبه علمی، جامعه مورد بررسی (کارشناسان، دانشجوی دکتری، مربی، استادیار، دانشیار و استاد تمام) تنها در ۶ متغیر اختلاف معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان مشاهده می‌شود. محل کار پاسخگویان به ۵ گروه تقسیم شده است (ستاد سازمان جنگل‌ها و مراتع، ادارات کل منابع طبیعی استان‌ها، مؤسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع، مراکز تحقیقاتی استانی و دانشگاه) که براساس آزمون انجام شده در این ارتباط در ۱۲ متغیر اختلاف معنی‌داری در سطح ۹۵ درصد اطمینان ملاحظه می‌شود. از نظر سمت اداری نیز جامعه آماری به ۵ دسته تقسیم‌بندی شده (کارشناس، معاون مدیرکل، معاون سازمان، مدیرکل و هیئت علمی) که بازنشسته‌ها نیز بر مبنای آخرین سمتی که داشته‌اند در یکی از این ۵ گروه جای گرفتند. اختلاف در پاسخ‌های ارائه شده در ارتباط با سمت افراد تنها در ۷ متغیر در سطح ۹۵ درصد اطمینان معنی‌دار بوده است.

همچنین در حدود ۵۲ درصد از پاسخگویان معتقدند با استفاده از این دستورالعمل نمی‌توان شرایط برقراری تعادل دام و مرتع را فراهم نمود. در مقابل بیش از ۴۴ درصد از متخصصان معتقدند دستورالعمل ممیزی مراتع می‌تواند زمینه مشارکت بهره‌برداران را در تعیین حقوق مرتع‌داری فراهم کند. در حالی که تقریباً ۶۱ درصد از پاسخ‌دهندگان نقش ممیزی مرتع در مدیریت مراتع کشور را خوب می‌دانند، بیش از ۷۹ درصد از متخصصان با بازنگری و به‌روزرسانی این دستورالعمل موافق می‌باشند. در ارتباط با موضوع چرای دام در جنگل‌های غرب کشور، نتایج تحقیق نشان داده که بخش زیادی از متخصصان با صدور و تمدید پروانه چرای دام در جنگل‌ها مخالفند. در حال حاضر بسیاری از شوراهای اسلامی روستاها و برخی از مراتع عمومی که فاقد دام به میزان تعداد مندرج در پروانه چرا یا طرح مرتع‌داری هستند، برای حفظ امتیاز و حقوق مرتع‌داری خود و با هدف درآمد از این محل، مراتع را اجاره می‌دهند. در این مورد، بیش از ۷۳ درصد از متخصصان با اجاره دادن مرتع در مراتع روستایی و در حدود ۶۷ درصد با اجاره دادن مراتع عمومی مخالفت کرده‌اند. این در حالی است که تعداد موافقان و مخالفان با قانون‌مند کردن اجاره دادن مراتع تقریباً نزدیک به یکدیگر بوده است. نکته قابل توجه در نتایج حاصل از تحقیق آن است که بخش قابل توجهی از پاسخگویان بر ضرورت بازنگری در قوانین و مقررات تأکید نموده‌اند. در مورد مهمترین مشکلات قوانین و مقررات مرتبط با مدیریت و حفاظت مراتع از مخاطبان این تحقیق نظرسنجی شده است که نتایج آن در جدول شماره ۳ آمده است. نتایج حاصل نشان می‌دهد، بیش از ۳۳ درصد از پاسخگویان ضعف مجازات‌ها و عدم بازدارندگی آنها را مهمترین ضعف قوانین دانسته و در مقام بعدی عدم تطابق قوانین با عرف جوامع محلی و مرتع‌داران را مشکل قوانین و مقررات اعلام نموده‌اند.

– سنجش دیدگاه‌ها در ارتباط با اثربخشی قوانین و مقررات همانطور که در جدول شماره ۲ ملاحظه می‌گردد، بخش زیادی از پاسخ‌دهندگان معتقدند مصوبه ملی شدن جنگل‌ها (در سال ۱۳۴۱) تأثیر مثبت بر مرتع و مرتع‌داری نداشته است. همچنین بیش از ۵۰ درصد پاسخگویان، اجرای مصوبه فوق را ضعیف و بسیار ضعیف می‌دانند. در ارتباط با قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (مصوب ۱۳۴۶) نتایج تحقیق نشان دهنده تأثیر مثبت و بهتر این قانون بر مراتع نسبت به مصوبه ملی شدن بوده است. بیش از ۵۸ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند که این قانون در ارتباط با مدیریت مراتع بهتر و کامل‌تر از مصوبه ملی شدن جنگل‌ها و مراتع می‌باشد. البته در این ارتباط بخش قابل توجهی از متخصصان نظری نداشته‌اند (بیش از ۲۵ درصد)، ولی در عین حال بخش زیادی از پاسخگویان هنوز قانون حفاظت و بهره‌برداری را کامل نمی‌دانند. همانطور که در این جدول ملاحظه می‌شود، در ارتباط با مؤلفه کارایی قوانین و مقررات موجود برای مدیریت پایدار مراتع و نیز تطابق قوانین و مقررات با تنوع اکولوژیک و شرایط اجتماعی و اقتصادی جوامع بهره‌بردار و سایر عوامل مؤثر، نتایج حاصل از تحقیق مؤید آن است که تقریباً در تمامی موارد متخصصان مرتع‌داری کارایی قوانین و مقررات را برای مدیریت بهینه مراتع و نیز تطابق آن را کم و خیلی کم دانسته‌اند. در این میان تنها در ارتباط با ممیزی مراتع، در مجموع نظرات بر نقش نسبتاً مثبت ممیزی بر مرتع‌داری دانسته‌اند. بخش زیادی از متخصصان مخاطب این تحقیق، معتقدند اجرای قوانین و مقررات ضعیف یا خیلی ضعیف است. دستورالعمل ممیزی مرتع تاکنون چندبار تجدیدنظر و ابلاغ شده و مهمترین مقررات مدیریت مراتع بوده و نیز مبنای ممیزی مراتع می‌باشد. همانطور که در جدول شماره ۲ ملاحظه می‌گردد؛ بخش قابل توجهی از متخصصان معتقدند این دستورالعمل با روابط عرفی بهره‌برداران تطابق نداشته و نمی‌تواند مشکل بهره‌برداران خرده‌پا را حل کند.

جدول ۲- نتایج تحلیل پاسخ‌های ارائه شده در ارتباط با متغیرهای مورد بررسی

Kruskal Wallis Test	CV	St.	Mode	Mean	متغیر	مؤلفه
۰/۰۶۱	۴۰/۸۳	۱/۱۲۷	۲	۲/۷۶	تصویب قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع کشور بر مراتع تأثیر مثبت داشته است	ملی شدن مراتع
۰/۱۲۸	۴۱/۵۸	۱/۰۸۱	۲	۲/۶۰	قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع موجب کاهش روند تخریب در مراتع شده است	
۰/۰۳۳	۴۰/۰۰	۰/۹۹۶	۲	۲/۴۹	پس از تصویب قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع وضعیت مدیریت مراتع بهتر شده است	
۰/۲۸۷	۳۸/۰۸	۱/۰۱۳	۲	۲/۶۶	در مجموع ملی شدن مراتع در ارتباط با مدیریت مرتع مثبت ارزیابی می‌شود	قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع
۰/۰۴۷	۰/۸۰۳	۰/۸۰۳	۴	۳/۵۵	قانون حفاظت و بهره‌برداری جنگل‌ها و مراتع در ارتباط با مدیریت مراتع بهتر و کامل‌تر از قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع می‌باشد	
۰/۶۰۴	۳۲/۲۸	۰/۹۶۲	۴	۲/۹۸	در قانون حفاظت و بهره‌برداری موارد مرتبط با مراتع کافی و جامع است	
۰/۰۴۸	۳۸/۲۲	۱/۰۵۵	۲	۲/۷۶	قوانین مصوب موجود برای مدیریت اصولی مراتع کفایت می‌کند	کارایی و تطابق قوانین و مقررات
۰/۱۱۶	۳۳/۴۶	۰/۸۷۰	۲	۲/۶۰	قوانین موجود با واقعیت‌های بوم‌شناختی (اکولوژیک) تطابق دارد	
۰/۰۱۱	۳۲/۷۸	۰/۸۰۳	۲	۲/۴۵	قوانین موجود با عرف و روابط اجتماعی بهره‌برداران مرتع تطابق دارد	
۰/۲۷۵	۳۴/۳۶	۰/۸۱۱	۲	۲/۳۶	قوانین موجود با مسائل اجتماعی و اقتصادی مرتبط با مراتع متناسب است	
۰/۰۰۱	۳۹/۱۵	۱/۰۱۸	۲	۲/۶۰	محتوی قوانین موجود زمینه مشارکت بهره‌برداران در مدیریت پایدار مراتع را فراهم می‌کند	
۰/۰۵۴	۳۳/۷۸	۰/۹۳۹	۲	۲/۷۸	دستورالعمل ممیزی مراتع با روابط عرفی بهره‌برداران کاملاً هماهنگ و منطبق است	
۰/۷۹۹	۳۷/۰۵	۱/۰۰۴	۲	۲/۷۱	دستورالعمل ممیزی مراتع قادر است مشکل دامداران خرده پا را حل کند	
۰/۰۳۲	۳۸/۶۹	۱/۶۰	۲	۲/۷۴	دستورالعمل ممیزی مراتع شرایط ایجاد تعادل دام و مرتع را برقرار می‌کند	
۰/۰۰۰	۳۴/۵۵	۱/۰۴۷	۴	۳/۰۳	دستورالعمل ممیزی مرتع زمینه مشارکت بهره‌برداران را در تعیین حقوق مرتعداری فراهم می‌کند	
۰/۰۱۹	۳۴/۳۴	۰/۸۵۵	۲	۲/۴۹	نحوه اجرای قانون ملی شدن جنگل‌ها و مراتع را چگونه ارزیابی می‌کنید	
۰/۲۴۸	۳۰/۲۱	۰/۸۷۶	۳	۲/۹۰	میزان بازدارندگی قوانین وضع شده در ارتباط با تخریب مراتع را چگونه ارزیابی می‌کنید	
۰/۱۲۰	۳۵/۸۶	۰/۸۱۴	۲	۲/۷	نحوه اجرای قوانین موجود در ارتباط با مراتع را چگونه ارزیابی می‌کنید	
۰/۰۰۵	۳۲/۴۹	۱/۰۸۵	۴	۳/۳۴	نقش ممیزی مرتع در مدیریت مراتع کشور را چگونه ارزیابی می‌کنید	
۰/۰۲۷	۳۶/۱۴	۱/۰۵۹	۲	۲/۹۳	نظر شما در خصوص شیوه‌نامه محاسبه حقوق عرفی مرتعداران (تبصره یک ماده ۴۷) چیست	
۰/۰۰۰	۴۰/۱۹	۱/۰۴۹	۲	۲/۶۱	در محدوده جنگل‌های زاگرس می‌توان پروانه چرا صادر کرد	موضوع چرا دام در جنگل‌های زاگرس
۰/۱۷۶	۳۹/۳۳	۰/۹۹۹	۲	۲/۵۴	در محدوده جنگل‌های زاگرس بایستی پروانه‌های چرا صادره قبلی را تمدید نمود	
۰/۰۱۴	۳۵/۵۰	۱/۰۶۵	۴	۳/۰۰	بنظر شما واژه مرتع مشجر که در تعاریف قانون حفاظت و بهره‌برداری (مصوب سال ۱۳۴۶) آمده صحیح و علمی است	
۰/۰۴۴	۵۱/۹۶	۱/۰۸۶	۲	۲/۰۹	نظر شما در ارتباط با اجاره دادن مرتع در مراتع روستایی توسط شوراهای اسلامی چیست	پدیده اجاره مراتع
۰/۰۰۲	۴۸/۹۰	۱/۱۱۰	۲	۲/۲۷	نظر شما در رابطه با اجاره مراتع عمومی چیست	
۰/۰۰۳	۴۶/۹۹	۱/۳۴۴	۴	۲/۸۶	بنظر شما صحیح است که اجاره مراتع را قانونمند نمود	
۰/۴۲۷	۱۷/۵۹	۰/۷۵۳	۴	۴/۲۸	قوانین مرتبط با مراتع نیاز به بازنگری و به روزرسانی دارند	ضرورت بازنگری در قوانین و مقررات
۰/۰۵۴	۲۱/۱۸	۰/۸۴۱	۴	۳/۹۷	دستورالعمل ممیزی مراتع نیاز به بازنگری و به روز رسانی دارد	

جدول ۳- نتیجه نظرسنجی در مورد مهمترین مشکلات قوانین و مقررات

Kruskal Wallis Test	CV	St.	Mode	Mean	عدم اجرای کامل قانون	ضعف مجازاتها و عدم بازدارندگی	عدم تطابق قوانین با عرف	قدیمی بودن قوانین	عدم جامعیت قوانین	ضعف قوانین	متنبر
۰/۴۸۶	۳۸/۱۵	۱/۳۸۱	۵	۲/۶۲	۲/۲	۳۳/۲	۲۳/۹	۱۳/۸	۱۸/۷	۸/۲	بنظر شما بیشترین مشکلات مرتبط با قوانین در ارتباط با مدیریت و تخریب مراتع در کدام موارد است

بحث

Shamekhi (۲۰۰۹) بیان می‌کند در ایران به‌عنوان یک کشور کهن، مدیریت منابع سابقه‌ای طولانی دارد و در این ارتباط قواعد عرفی نقش مهمی داشته‌اند. با انقلاب مشروطه و تشکیل مجلس به‌عنوان نهاد قانون‌گذار، مجلس زمینه‌ساز ایجاد قوانین در عرصه‌های مختلف مدیریت کشور شد. به این ترتیب در کنار عرف‌ها که مبنای مدیریت در عرصه‌های منابع طبیعی بودند، قوانین نیز به تصویب رسیدند. در ابتدا قانون‌گذاری متوجه جنگل‌ها شد، این در حالی است که براساس سوابق موجود و نقش دامداری به‌عنوان یکی از مهمترین ارکان معیشت روستائیان و عشایر، قانون‌گذاری در مورد مرتع‌داری باید در اولویت قرار می‌گرفت، ولی ظاهراً در آن زمان مراتع و مدیریت آن نگرانی اصلی حکومت نبوده است.

روال منطقی برای تدوین قوانین تخصصی همانند مدیریت منابع طبیعی، آن است که در ابتدا توسط متخصصان امر اصول و مبانی علمی و فنی مدیریت عرصه‌های طبیعی تعیین و تدوین شده و بعد به‌منظور رعایت اصول فنی فوق قوانین و مقررات مناسب وضع شوند. ولی آنچه از سوابق برمی‌آید، تدوین و تصویب قوانین مرتبط با منابع طبیعی در ایران، بر این روال پیش نرفته و مبنای قانون‌گذاری عموماً پاره‌ای از سیاست‌ها و راهبردهای کلان‌تر همانند اصلاحات ارضی بوده است. Etemadi (۱۹۹۴) بیان می‌دارد «با وجود قوانین متعدد مقطعی و موضعی که ظرف هفتاد سال گذشته درباره جنگل‌ها و مراتع تصویب شده‌اند، مراحل زیر را می‌توان به‌عنوان نقطه عطف در قانون‌گذاری منابع طبیعی دانست: ۱) قانون راجع به جنگل‌ها (مصوب ۱۳۲۱)، ۲) قانون جنگل‌ها و مراتع کشور (مصوب ۱۳۳۸) و ۳) قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع کشور (مصوب ۱۳۴۶). اما نکته جالب مهم آن است که در هر مقطع نوعی تصمیم‌گیری سیاسی مقدمه و منشأ تهیه و تصویب قانون بوده است. قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ ظرف چهار سال مطالعه و بررسی از سال ۱۳۴۲ براساس تصمیم سیاسی ملی شدن جنگل‌ها (مصوب ۱۳۴۱/۱۰/۲۷) به تصویب رسید.

تصویب‌نامه فوق که مصوب هیئت وزیران بود، حاصل اصل دوم از اصول شش‌گانه تحولات سیاسی-اقتصادی و اجتماعی دهه چهل به‌شمار می‌رود و اصطلاحاً به قانون ملی شدن جنگل‌ها معروف است. چهار ماه بعد از تصویب نهایی قانون حفاظت و بهره‌برداری، وزارت منابع طبیعی به‌منظور اجرای این قانون و قوانین مربوط به شکاربانی و شیلات و آبریزان و حفاظت خاک تشکیل گردید. سازمان جنگلبانی ایران با دارایی و مؤسسات و کارمندان خود به آن وزارت منتقل شد. عمده‌ترین تحول قانون حفاظت و بهره‌برداری نسبت به قوانین گذشته، اعمال حاکمیت و تصدی دولت بر کلیه جنگل‌ها و مراتع و اراضی جنگلی و ابطال مالکیت‌های خصوصی است. ملی شدن مراتع در شرایطی به قانون تبدیل شد که مدیریت مرتع و مرتع‌داری سابقه‌ای چند هزارساله در این سرزمین داشته و قواعد و روابط عرفی گسترده و غنی در این زمینه در نقاط مختلف کشور از گذشته حاکم بوده است. در حالی که در فرایند تدوین و اجرای قانون ملی شدن به این عرف‌ها کم توجهی شد و به یکباره شکل جدیدی از مدیریت بر مراتع ظهور یافت. در واقع سال ۱۳۴۱ یک شک بزرگ بر مراتع وارد شد که نتایج آن در سال‌های بعد به خوبی نمایان گردید. بخش زیادی از مطالعات انجام شده در کشور مؤید آن است که ملی شدن مراتع و عدم اعمال یک مدیریت درست و اصولی توسط دولت تا حد زیادی نظام مدیریت و بهره‌برداری از مراتع را که قبل از ملی شدن حاکم بود، بر هم زد و دولت نتوانست نظام بهتری جایگزین آن نماید. در این ارتباط دفتر فنی مرتع (Office Range of Iran, 1985)، (Moenedin, 1994)، (Abdollahpour, 1986)، و همکاران (۲۰۱۳) و Ghorbani و همکاران (۲۰۱۵) این موضوع را تأیید نموده‌اند. نتایج این تحقیق نشان داده که متخصصان شرکت‌کننده در نظرسنجی انجام شده، اثربخشی "مصوبه ملی شدن جنگل‌ها" بر مرتع‌داری ایران را مثبت ارزیابی نمی‌کنند. البته مشکلات مربوط به اجرای این قانون را یکی از دلایل مهم این نتیجه‌گیری می‌دانند. در این ارتباط باید جانب احتیاط را رعایت کرد و نتیجه‌گیری‌ها با در نظر گرفتن شرایط اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی بین‌المللی دهه‌های ۱۳۳۰

معتقدند قوانین و مقررات با شرایط اکولوژیک و ملاحظات اجتماعی و اقتصادی تطابق چندانی ندارد و نمی‌تواند زمینه مشارکت مرتع‌داران در مدیریت و حفاظت از مراتع را فراهم نماید و به همین دلایل نمی‌تواند زمینه‌های لازم را برای برقراری تعادل دام و مرتع فراهم کند. از این رو واکاوی قوانین از این منظر در بررسی‌های بیشتر باید مورد توجه پژوهشگران قرار گیرد. موضوع چرای دام در جنگل‌ها مدت‌هاست که در محافل کارشناسی مورد مناقشه و بحث بوده است. کارشناسان منابع طبیعی و به‌ویژه متخصصان جنگل، چرای دام در جنگل‌ها را یکی از دلایل مهم تخریب اکوسیستم‌های جنگلی به‌ویژه در جنگل‌های زاگرس می‌دانند. در این تحقیق نیز متخصصان مرتع‌داری به چرای دام و صدور و تمدید پروانه چرای دام در جنگل‌های زاگرس اعتقاد ندارند و بخش قابل توجهی از پاسخگویان معتقد بوده‌اند که چرای دام در جنگل‌های زاگرس باید متوقف گردد. پدیده دیگری که در سال‌های اخیر بروز آن چشمگیرتر شده، موضوع اجاره مراتع است. با وجود آنکه اجاره مراتع براساس مقررات موجود ممنوع می‌باشد، اما این پدیده در مراتعی که فاقد دامدار بوده و یا دامداران تعداد دام کمتری نسبت به میزان تعیین شده در پروانه دارند، مشاهده می‌شود. از سوی دیگر موضوع اجاره دادن مراتع به دامداران غیر بومی، از منابع درآمد برای شوراهای اسلامی روستاها می‌باشد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که متخصصان مرتع‌داری عموماً با پدیده اجاره مراتع مخالفند و معتقدند این موضوع باید از سوی دستگاه‌های متولی ساماندهی شود.

نکته مهم در نتایج حاصل از این تحقیق، تعداد قابل توجه پاسخ‌های "نظری ندارم" در بیشتر متغیرهای مورد بررسی بوده است. یکی از دلایل این پدیده کم اطلاعی بخشی از متخصصان به‌ویژه دانشجویان و محققان مراکز تحقیقاتی در ارتباط با مسائل قانونی و حقوقی می‌باشد. از این رو بنظر می‌رسد توجه بیشتر به آموزش مسائل حقوقی در زمینه مرتع‌داری، در دوره‌های دانشگاهی و دوره‌های ضمن خدمت کاملاً ضروریست. ضرورت بازنگری در قوانین و مقررات مربوطه، با توجه به تجربه بیش از ۵ دهه از اجرای قوانین

و ۱۳۴۰ جمع‌بندی و مطرح گردد. از این منظر شاید بتوان گفت، موضوع ملی کردن منابع طبیعی (جنگل‌ها و مراتع) در شرایط زمانی و مکانی خود به ذاته می‌تواند تصمیمی صحیح بوده باشد، ولی به سبب آماده نبودن بستر اجتماعی و سیاسی و عدم وجود امکانات و نیروهای انسانی متخصص، در زمان اجرا با مشکلاتی همراه شد که بعدها اثرهای نامطلوبی بر جای گذاشت و در ادامه تحولات دهه‌های بعد نیز این عدم موفقیت را تشدید کرد. در مجموع دیدگاه‌سنجی متخصصان بیانگر کارایی نه چندان مطلوب قوانین و مقررات بوده و بیشتر پاسخگویان معتقدند قوانین و مقررات در جلوگیری از تخریب مراتع و حفاظت و ارتقاء وضعیت آن چندان موفق نبوده است. مصوبه ملی شدن جنگل‌ها (مصوب ۱۳۴۱) و قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع (مصوب ۱۳۴۶) دو قانون اصلی و مادر در زمینه حفاظت، مدیریت و بهره‌برداری از منابع طبیعی می‌باشند. قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع، حدود چهار و نیم سال بعد از مصوبه سال ۱۳۴۱، به تصویب رسید. از جنبه‌های مختلف، به‌ویژه از لحاظ توجهی که به مراتع شد، این قانون مترقی‌تر و کامل‌تر از مصوبه ملی شدن جنگل‌ها بود. همچنین با توجه به آنکه چند ماه پس از تصویب این قانون، وزارت منابع طبیعی تشکیل گردید، شرایط بهتری برای اجرای آن از لحاظ تشکیلاتی و اداری نسبت به مصوبه ملی شدن فراهم شد. از سوی دیگر در ماده ۳ این قانون توجه خاصی به مراتع و ضوابط بهره‌برداری از آن شده و شرط بهره‌برداری از مراتع را تهیه طرح مرتع‌داری دانسته است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داده، از نظر متخصصان اثربخشی مثبت قانون حفاظت و بهره‌برداری بر مراتع، نسبت به مصوبه ملی شدن بیشتر بوده است. در این ارتباط نتایجی که توسط Moenedin (۱۹۹۴، ۹۵)، Abdollahpour (۲۰۰۱) و Abolhassani و همکاران (۲۰۱۳) ارائه شده نتایج حاصل از این تحقیق را تأیید می‌نمایند. بعلاوه اینکه بیشتر متخصصان مخاطب در این تحقیق، نحوه اجرای قوانین را ضعیف ارزیابی کرده‌اند و در حدود ۹۰ درصد آنان بازنگری در قوانین و مقررات را ضروری دانسته‌اند.

نتایج این تحقیق مؤید آن است که متخصصان مرتع‌داری

- Ashraghi Ch. and Moeenedin, H., 1993. Rangeland of Iran past, now and future. *Journal of Forest and Rangeland*, (19): 23-32.
- Bandarchi, M. R., 2003. Protection of forests and rangelands in Iran criminal law. *The first Conference of Environmental Law and the Judiciary*, 285-298.
- Emamdadi Al. and Saghafi, M., 2016. Environmental protection in the light of the legal rules. *Journal of Environmental Law*, (1): 40-55.
- Etemadi, S. U., 1995. Law of nature and natural resources law. *Journal of Forest and Rangeland*, (29): 6-16.
- Faure, G. M. and Visser, M., 2003. New perspectives on economic crime (law and economics of environmental crime). 57-72. A Survey available at: <http://www.hertig.ethz.ch/LE_2004_files/Papers/Faure_Environmental_Crime.pdf>.
- Feller Joseph, M., 1998. Recent developments in the law affecting livestock grazing on western riparian areas. *18(4)*: 646-657.
- Ghorbani, M., Mehrabi, A. A., Azarnivand, H., Bastani, S., Jafari, M. and Seeland, K., 2015. Communal institutions for the management of rangeland resources and dairy production in Taleghan Valley, Northern Iran. *The Rangeland Journal*, 169-179.
- Hejazi, S. A., Mohajeri, El. and Jananeh, K., 2012. Studied of environmental laws reserves of natural resources. *The Third National Conference on Combating Desertification and Sustainable Development of Desert Wetland Iran*, 93-99.
- Koc, A., Walter, H., Schacht, H. and Erkovan, I., 2014. The history and current direction of rangeland management in Turkey. *Rangelands*, S0190-0528(14) 00006-6, 39-46.
- Moeenedin, H., 1994. Historical of rangeland and ownership in Iran. *The First National Conference of Range and Range Management in IRAN*, 99-114.
- Moeenedin, H., 1995. Historical of ownership and rangeland in Iran. *Journal of Forest and Rangeland*, (29): 33-42.
- Moeenedin, H., 1997. Rangeland and law (1). *Journal of Forest and Rangeland*, (37):16-28.
- Moeenedin, H., 1998. Rangeland and law (2). *Journal of Forest and Rangeland*, (38): 11-19.
- Motamedi, Gh., Heidari, Gh.R. and Ghadimi, Az., 2007. Laws and regulation collection of ministry of agriculture. Behnami Publications.
- Office Range of Iran, 1985. Rangeland and range management in Iran. *Journal of Forest and Rangeland*, 1, 20-31.
- Pain, N., 2003. Criminal law and environmental protection overview of issues and themes in: *Environmental Crime: Proceeding of a Conference held 1-3 September*. Hobart Neil Gunningham, فعلی و متناسب با واقعیت‌های اکولوژیک و اجتماعی - اقتصادی کشور انکارناپذیر است. اما متأسفانه در چند دهه اخیر در سطوح کلان تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی، به مراتب اهمیت آن کم توجهی شده و از لحاظ مدیریت و حفاظت روندی نزولی را شاهد بوده‌ایم. از سوی دیگر به دلیل عدم همراهی درست دستگاه قضایی در مجازات به موقع و درخور متخلفان و تخریب‌کنندگان مراتع و ضعف قوانین در زمینه مجازات‌ها و عدم به‌روزرسانی جرائم، عملاً قوانین موجود جنبه بازدارندگی خود را از دست داده‌اند. از این رو بازنگری و به‌روزرسانی قوانین و مقررات، تقویت دستگاه‌های اجرایی و نظارتی و همکاری نزدیک و آگاهانه دستگاه قضایی می‌تواند در بهبود وضعیت نامطلوب فعلی بسیار مؤثر باشد.

منابع مورد استفاده

- Abdolahpour, M., Saffari N. Gh., 1986. Forests and Rangeland and Socio-economic Problems. *Journal of Forest and Rangeland*, (3):4-7.
- Abdolahpour, M., 2001. The balance of livestock and rangelan or the balance of farmer and rangeland?. *Proceeding of The second National Conference of Range and Range management in IRAN*, 54-63.
- Abdolahpour, M., 2006. Check of forests and rangeland laws (The method of laws foramation and commentary some of parts of it). *Noshahr Azad University*.
- Ahmadi, S., Barani, H., Aghili, S. M., Sepehri, A. D. and Khaje, S.Gh., 2011. The analysis of law nationalize of forests and rangelands and its possible effects on, *Rangelands Degraded*. *The Second National Conference on Combating Desertification and Sustainable Development of Desert Wetland Iran*, 210-213.
- Ansari, N., Saiyed Aghlaghi Shal, S.J. and Fayaz, M., 2007. Effects of legal and organization factors, resource management and social groups on the degradation of renewable natural resources. *Journal of Rangeland; Iranian Society for Range Management*, 4(1): 423-438 .
- Araghi, S. E., Karimi, A., Ghamami, M., Taghizadeh Ansari, M. and Shams, A., 1998. Comparative study of the laws system of dorests and rangelands. *Institute of Comparative Law of Tehran University Faculty of Law and Political Science*.
- Araghi S. E. and Ghamami M., 1998. Natural resources law (The principle of conservation of natural resources). *Journal of Forest and Rangeland*, (39):6-12.

Publication.

- Shams, A., 1998. Rights and natural resources (status of forests and rangelands in thoughts and opinions of Emamieh jurists, the concept of Anfal. Anfal examples). Journal of Forest and Rangeland, (42): 66-69.
- Usefi, H., Saeedizadeh, R., Mir, Z. and Fadaei Moghadam, A., 2016. Collection of rules and regulations of natural resources (explanatory and Corrected). ShapourKhas Publishers, 39-43.

available at: <http://www.aic.gov.au/publications/proceedings/26/pain.pdf>, 1-10.

- Rebecca, N., 2006. Regulating grassland degradation in China: shallow-rooted laws?. ASIAN-PACIFIC LAW & POLICY JOURNAL, 7(2): 365-416.
- Shamekhi, T., 2009. Laws and management of natural resources (forest and meadows). Tehran University, 7-15, 109-110.
- Rees, H., 2006. Can criminal law protect the environment?. 409-427. In: South, Nigel and Beirne, Piers (Eds.), Green Criminology. London, Ashgate

Archive of SID

Investigating the effectiveness of range management laws and regulations in Iran

M. Zohdi¹, H. Arzani^{2*}, S. A. Javadi³, A. Jalili⁴ and Gh. Khorshidi⁵

1- Ph.D. Student of Rangeland Sciences, Department of Range Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2*- Corresponding author, Department of Reclamation of Arid and Mountainous Regions, Natural Resources Faculty, University of Tehran, Karaj, Iran, Email: harzani@ut.ac.ir

3 - Associate Professor, Department of Range Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

4 – Professor, Research Institute of Forests and Rangelands, Agricultural Research, Education and Extension Organization (AREEO), Tehran, Iran.

5 - Associate Professor of Management and Accounting, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Received: 8/29/2017

Accepted: 9/6/2018

Abstract

Rules and regulations in the last few decades have had a great impact on rangelands and its exploitation; on the other hand, these rules are the foundation of the policies governing the type of management and relevant government agencies. The aim of this research was to examine the effectiveness of the laws and regulations related to the rangeland and range management, with the help of a survey of experts and rangeland specialist. In this regard, the community of rangeland specialists or natural resources experts, who were empirically and professionally related to rangeland and range management issues, was identified and their opinion was collected through questionnaires. The audience was divided into three main groups of executive and research experts and academics. A total of 268 questionnaires were completed and the responses were analyzed using descriptive statistical methods. The results showed that, in general, the existing rules and regulations could not prevent the degradation of rangelands and result in rangeland conservation and improvement, and these rules have greatly contributed to the collapse of the range management systems in the past, while an appropriate management system has not been replaced. Moreover, a large part of respondents believed that the laws and regulations need to be reviewed and updated.

Keywords: Effectiveness, laws and regulations, experts, rangeland management, questionnaire.